

CSATA- ÉS HADSZÍNTÉRKUTATÁS

PINTÉR TAMÁS – RÓZSAFI JÁNOS

CSATATÉRKUTATÁS AZ ISONZÓNÁL

Szegedi 46-osok nyomában San Martino del Carsónál és a Fajti Hribnél

Bevezetés

A Magyar Hadtudományi Társaság Csata- és Hadszíntérkutató Szakosztályának tagjai 2001 óta folytatnak helyszíni kutatásokat az első világháború délnyugati hadszínterén.¹ A terület a szakosztály 2005. évi kutatási tervében is szerepelt, amelynek külön jelentőséget adott, hogy Olaszország hadba lépésével kilencven éve nyílt meg az olasz front. Kutatásainkkal és jelen dolgozatunkkal a délnyugati hadszíntéren kilencven éve kezdődött harcok résztvevői és áldozatai előtt is tisztelgünk.

A Kókay-irathagyaték

2003-ban, Kókay László első világháborús irathagyatékának feltalálását követően fordult érdeklődésünk a császári és királyi szegedi 46. gyalogezred Isonzo melletti harcainak színhelye felé.²

Kókay László 1897-ben született Szegeden, s az első világháború kitörésekor a piarista gimnáziumban tanult. 1915 tavaszán, az érettségi vizsga letétele előtt önkéntesnek jelentkezett. Júniusban a szegedi háziezred brassói kiképző helyére, majd szeptemberben a nagyszebeni tisztiiskolára került. 1915 decemberében a XVIII. menetzászlóalj második századával került ki a 46-os harcoló ezredhez a délnyugati frontra. Egészen a háború végéig katonai szolgálatot teljesített a szegedi alakulatban. Részt vett az ezred harciban az Isonzo alsó folyásánál, a Karszt-fennsíkon, majd a Piavénál.³

---

¹ Eddigi kutatásaink ismertető anyagai elolvashatók honlapunkon: www.zmne.hu/kulso/mhht/sections/mhht_csata/index.html

² Az irategyüttes feltalálását Tóth Álmos geológus kutatótársunknak köszönhetjük. Az anyaezredétől elkülönített 46/III. zászlóalj harcainak helyszínén, a Mrzli vrh hegyen tartott 2003. évi nyári táborunkból hazatérve a szegedi alakulat említésére munkatársa, Kókay Ágoston megmutatta, majd érdeklődésünkre a szakosztály rendelkezésére bocsátotta a szegedi anyaezredben harcolt nagyapja első világháborús irathagyatékát.

³ Kókay László a háború után Szeged város számvevőségén dolgozott. 1921-ben, a piavei átkelésnél tanúsított érdemei elismeréseként, amelyek tisztí arany vitézségi érmet is jelentettek számára, vitézzé avatták. A második világháború idején 1939-től kisebb megszakításokkal, majd 1941 áprilisától folyamatosan ismét katonai szolgálatot teljesített. Ezúttal nem harcoló alakulatnál, hanem a szegedi V. hadtestparancsnokság hadbiztosságán szolgált. 1945 áprilisában orosz hadifogságba esett. Egy év múlva hazatért, ezt követően nyugdíjazták. 1951-ben vitézi címe és birtoka miatt kulákká nyilvánították és kitelepítették. 1972-ben halt meg Budapesten.

Kókey László a harctéri élményeiről kis noteszokba írva a kezdetektől feljegyzéseket készített. Emellett összegyűjtött és megőrzött jó néhány írott és képes dokumentumot. Feljegyzéseit 1919–1920-ban kemény táblás, általa könyvnek nevezett füzetekbe másolta, melyek így folyamatos naplókka álltak össze. Az eredetileg valószínűleg nyolc füzetből álló naplóból a család jelenleg négyvel rendelkezik. A fronton készített eredeti vázlatokat is tartalmazó, tintaceruzával írott naplóköteteken kívül a hagyaték leveleket, levelezőlapokat, fényképalbumot, külön fotókat és egy lapszéli jegyzetekkel kiegészített, nyomtatott, 46-os ezredtörténetet is tartalmaz.

Az irathagyaték legértékesebb darabjai a kötetenként 100–150 oldalas, sűrű sorokkal teleírt naplók (a továbbiakban: Kókey-napló). A naplóból és a többi iratból nyomon követhető katonai pályafutása, hogy az egyéves önkéntes tiszti tanfolyamra jelentkezett fiatalember hogyan emelkedik a ranglétrán: hogyan lesz az örvezető „sarzsiból” a 46-os gyalogezredben töltött közel három éves szolgálat során zászlós, majd hadnagy. Megismerhető, hogy a rajparancsnokból miként lesz szakaszparancsnok, s a piavei átkeléskor már rohamszakasz-parancsnok, s hogyan szerzi meg a kis- és nagyezüst mellé a tiszti arany vitézségi érmet.

Elbeszélésmódja a háborús időszak és saját élethelyzete jellegzetes lenyomata. Stílusára jelentős hatással volt a ma már kissé nehézkes „k. u. k.” katonai szakzsargon. Ennek eredete a hivatalos nyelvből, a császári és királyi katonai tiszti kiképzésből származtatható. Megfigyelhető elbeszélésmódjában a zamatos korabeli bakanyelv hatása is: csapat-tisztként együtt élt a bakákkal a lövészárkokban. Nyelvezetére, szépérzékére, gondolkodására jól érzékelhető hatást gyakorolt az iskolapadból hozott piarista gimnáziumi műveltség és keresztény humanizmus is. Érdeklődő személyisége, a világ dolgai iránt tanúsított nyitottsága, s az átélt események aprólékos lejegyzése, valamint stílusa a háborús katonasors bemutatásán túlmutató, élvezetes olvasmánnyá teszi a naplót.⁴ A dokumentumgyűjteménnyel a család több szempontból is értékes forrásanyagot őrzött meg az utókor és a történeti kutatás számára.⁵

A Kókey-naplóban leírtakat forráskritikának vetettük alá, tanulmányoztuk a vonatkozó könyvészeti anyagokat,⁶ valamint levéltári kutatásokat végeztünk. A levéltári források

---

⁴ A naplót közzétételre érdemes munkának tartjuk, ennek előkészítése távlati terveink között szerepel.

⁵ Ez úton is köszönetet mondunk a Kókey-családnak, külön kiemelve dr. Kókey József és Kókey Ágoston nevét, amiért rendelkezésünkre bocsátották, és lehetővé tették édesapjuk, illetve nagyapjuk hagyatékának kutatását és publikálását.

⁶ Tanulmányoztuk és dolgozatunk készítéséhez is felhasználtuk többek között a következő munkákat: *Doromb József: A San Martino-i aknarobbantás és a keletkezett tölcser megszállása 1916. május 8-án.* In: *Magyar Katonai Szemle*, 1931. 10. sz. 210–217. o.; *A magyar gyalogság.* Szerk.: *Doromb József – Reé László.* Budapest, é. n.; *Ajtay Endre: A volt cs. és kir. 46. gyalogezred világháborús története 1914–1918.* Szeged, 1933. (a továbbiakban: *Ajtay*); *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban.* Szerk.: *Jacobi Ágost.* Budapest, 1938. (a továbbiakban: *Magyar műszaki parancsnokságok*); *Szabó László: Doberdo, Isonzo, Tirolo, Budapest, 1980.; Magyarország az első világháborúban.* Lexikon A–Zs. Főszerk.: *Szijj Jolán.* Budapest, 2000.; *Galántai József: Magyarország az első világháborúban.* Budapest., 2001.; *Futaky János: Heim Géza főhadnagy haditette.* In *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1835–1945)*, II. k. Írta és összeállította: *Rada Tibor.* Calgary–Budapest, 2001. 534–541. o.; *Kanyó Ferenc: Világháborúk szegedi hősi halottai.* Szeged, 2002.; *Balla Tibor: Az Isonzói csaták (1915. június 23–1917. szeptember 13.)* In *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái.* Szerk.: *Hermann Róbert.* Budapest, 2003. 226–240. o.; *Balla Tibor: Szarajevó, Doberdó, Trianon.* Magyarország I. világháborús képes albuma. Budapest, 2003.

segítségével a naplóval és a megjelent irodalommal szemben is használható kontrolladatokhoz, valamint értékes új információkhoz és a helyszíni tájékozódásban jól használható korabeli térképekhez, vázlatokhoz jutottunk.

A Hadtörténelmi Levéltár első világháborús gyűjteményében található a császári és királyi 46. gyalogezred viszonylag jó állapotban fennmaradt iratanyaga,⁷ amelynek rendszere jól tükrözi az alakulat történetét az általunk vizsgált időszakokban. A kronologikus rend szerint lerakott iratanyagban is váltakozva követik egymást az általában tíz napig tartó, a „stellungokban”, az első vonal állásaiban és az azokat követő pihenők idején a különböző „lagerekben,” táborhelyeken kiképzéssel, gyakorlatozással, erődítési munkákkal töltött időszakok dokumentumai. A napló adott kronologikus rendje alapján az ezred iratanyagában is célirányos kutatásokat végezhetünk. Az ezred harci tevékenysége mellett a Kókay-naplóban is leírt folyamatos erődítési munkák szintén jól nyomon követhetők az alakulat levéltári anyagában. Az első vonalakban töltött periódus kezdetén és végén, az állás átvételekor és átadáskor pontos helyszínrajzok, műszaki felmérések készültek a folyamatosan épített, bővített és a tüzérségi tűz rombolása miatt újjáépített állásokról.

Az ezred iratai mellett az irathagyaték kontrollálásához, valamint a terepkutatásban szintén jól használható forrásokra bukkantunk a Tanulmánygyűjteményben, valamint a kitüntetési és a tisztii személyi iratok között is.⁸

A helyszín kiválasztása és az előkészületek

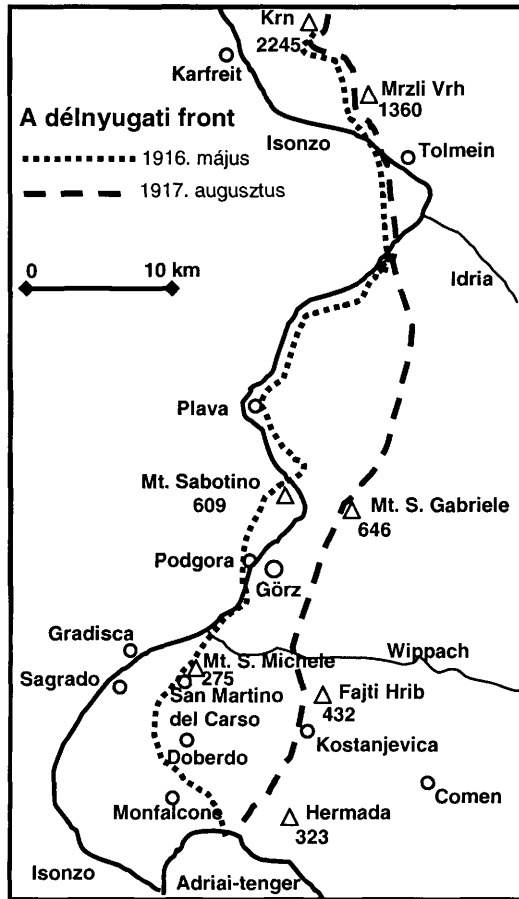
Tervezett helyszíni kutatásainkat a Kókay-naplóban részletesen leírt, jól azonosítható területekre igyekeztük szűkíteni. Igyekeztünk olyan eseményeket kiválasztani, amelyek az Isonzónál vívott harcokra általánosan jellemzőek voltak. Törekedtünk arra is, hogy lehetőség szerint azokról minél részletesebb könyvészeti és a levéltári anyag álljon rendelkezésre. A fenti szempontokat mérlegelve két helyszínre esett a választásunk.

Kókay László 1915 decemberében került az olasz frontra, amikor a szegediek a Karszt-fennsík nyugati részén, a magyar köznyelvben csak „Doberdónak” emlegetett Doberdo-fennsíkon, az olasz front leghevesebb ütközeteinek helyszínén, a Monte San Michele alatt, San Martino del Carso (ma Olaszország) falucska nyugati határában voltak védelmi állásban. A menetzászlóalj beolvasztását követően a II. tábori zászlóalj 6. századának I. szakaszában nyert rajparancsnoki beosztást. 1916 márciusában már részese volt az 5. isonzói csata összezsapásainak. 1916 április-májusában a védelmi szakaszukban idegörlő aknaharc vette kezdetét, aminek a végén, 1916. május 8-án a századával szemben lévő olasz állást sikerült felrobbantani. A keletkezett aknatölcsérért napokon át tartó küzdelem kezdődött. Kókay századparancsnoka Heim Géza főhadnagy volt, aki a tölcser elfoglalásával és megtartásával érdemelte ki az Osztrák–Magyar Monarchia legmagasabb katonai kitüntetését, a Mária Terézia Rend lovagkeresztjét, s hozzá a bárói címet, San Martinói előnévvel. A naplóban részletes leírást kaptunk az eseményekről,

⁷ A továbbiakban: HL I. VH 46. gye. ir.

⁸ A levéltári anyag kutatásában nyújtott segítségért és hasznos tanácsaiért köszönetet mondunk Kiss Gábor főlevéltárosnak és Solymosi József segédlevéltárosnak.

amelyek a korabeli első világháborús irodalomban is megjelentek, s a levéltári anyagban is jól dokumentáltak. Így lett ez a helyszín terepbejárásunk egyik célpontja.

1. sz. ábra⁹

1916 augusztusában, a 6. isonzoí csata idején Görz (ma Gorizia, Olaszország) elestét követően kiürítésre került a Doberdo-fennsíkron lévő védővonal, s a 46. gyalogezred is elhagyni kényszerült állásait. Kókay akkor, a szegedi hadiérettségit követően Brassóban, tiszti kiképzésen volt. 1917-ben az ezred a Karszt-fennsíkon keletebbre kiépített új védelmi rendszerben ismét fontos feladatot kapott: a védelmi vonal egyik legfontosabb pontjának, a Fajti Hrib hegy 378-as mellékkúpjának a védelme várt rá. A tábori alakulathoz 1917 tavaszán visszatért Kókay László naplójából leírást kaptunk az 1917 májusában ott vívott 10. isonzoí csatáról. Az irathagyaték egyéb dokumentumai, valamint a le-

⁹ 1. sz. ábra: A délnyugati front 1916–1917-ben. Készítette: Pintér Tamás.

véltári iratok között is forrásokra bukkantunk az 1917. augusztus 22-én, a 11. isonzói csata idején az olaszok által elfoglalt magaslat visszafoglalásáért általa irányított támadásról, amiért később nagy ezüst vitézségi érmet kapott. Ez lett második célpontunk.

A pontos kutatási helyszín meghatározását követően a forrásainkból előkerült vázlatok mellett még az utazást megelőzően informálódtunk a terület jelenlegi helyzetéről. Egybevetve a múltbeli és jelenlegi állapotot, a helyszínen már felkészülten kellett szembeállnunk a mai viszonyokkal. Ehhez a könnyen hozzáférhető turistatérképek beszerzésén túl nagy segítségünkre volt az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszéke, amelyen keresztül sikerült hozzájutnunk a kutatni kívánt területek jelenlegi állapotát ábrázoló, kis méretarányú térképekhez.¹⁰

A kiválasztott helyszínekről begyűjtött információk alapján elkészítettük útítervünket. Rózsafi János kutató 2004 augusztusában előzetes terepbejárást tett a Fajti Hrib körül tervezett kutatási helyszínen. Tapasztalatai alapján az utat 2005 tavaszára időzítettük, amikor az egyéb időszakokban rendkívül dús vegetáció még lehetővé teszi a területen való tájékozódást és mozgást.

A szegedi 46-osok San Martino del Carsónál

A szegedi 46-osokat a VII. temesvári hadtest 17. temesvári hadosztályának részeként az olasz hadba lépést követően az orosz frontról 1915 májusában vezényelték az új, délnyugati hadszíntérre. A szegediek május 31-én vagoníroztak ki a karintiai Mauthenben. Júniusban a Plöcken-hágó közelében a Kleiner Pal és Freikoff hegycsúcsok 1700–1800 méteres magaslatain bevetett, magashegyi háborúra felkészületlen ezred súlyos veszteséget szenvedett. A hadvezetőség, látva a készülő olasz támadás főirányát, a Trieszt felé irányuló áttörés megakadályozására június végén az egész hadtestet a Doberdo-fennsíkra vezényelte át. Így kerülnek a Görzi-hídfőt délről biztosító fennsíkra a 20. honvéd hadosztály 1. budapesti, 3. debreceni, 4. nagyváradai és 17. székesfehérvári honvéd, valamint a 17. közös hadosztály 39. debreceni, 43. karánsebesi, 46. szegedi és 61. temesvári közös gyalogezredeibe tartozó, túlnyomórészt magyar katonái. A Doberdo északnyugati részén található Monte San Michele 275 méteres csúcsain húzódó vonalak védelmét a honvéd hadosztály, a hegységet délről biztosító San Martino del Carso falu körüli állásokét a közös hadosztály ezredei látták el.¹¹

A szegedi alakulat 1915. június 27-én vagonírozott ki Reiffenbergben (ma Branik, Szlovénia) és július 6-án vonult először a Doberdón állásba. Az ezred így már részt vett az első isonzói csatában is, amelyet a későbbiekben további tizenegy követett. A szegedi negyvenhatosok, a hadosztály többi ezredével együtt, azon alakulatok közé tartoztak, amelyek valamennyi Isonzo melletti ütközetben részt vettek. Az állásokban a hadosztály egymást váltó ezredei folyamatosan építették ki a Doberdo-fennsík nyugati peremén, a magyarul csak San Martinóként emlegetett falu nyugati határában húzódó védelmi vonalakat.

---

¹⁰ Köszönetet mondunk Zentai László térképész egyetemi docensnek, aki szlovén és olasz szakmai kapcsolatain keresztül beszerezte számunkra a későbbiekben nagy segítségünkre szolgáló mai térképszelvényeket.

¹¹ A fenti alakulatokba tartozó, jórészt alföldi paraszt bakák itteni szenvedései nyomán vált a fennsíknek nevet adó „Doberdo” falu neve fogalomná és ment át a történelmi köztudat gyászos emlékei közé.

Az első hat isonzói csata során ezen a frontszakaszon az olasz támadások célja az Isonzo völgye felől a fennsík belseje felé történő betörés és a Monte San Michele magaslatnak megkerülése volt. A hadosztálynak – és állományában a szegedi alakulatnak – ezt kellett megghiúsítania. Az ismétlődő olasz támadások óriási veszteségeket követeltek mindkét fél részéről, de jelentősebb eredményre nem vezettek. A kezdeti tömegrohamok után állásháború alakult ki ezen a frontszakaszon is. Mindkét fél folyamatos erődítési munkákba kezdett s óriási energiákat mozgósított a mézskősziklába vágott, robbantott, fűrt árkok és állások kiépítésére, illetve az ellenség hasonló védelmi rendszereinek lerombolására.

Újkori „várháború” vette kezdetét. A módszerek is hasonlóak voltak, csak a technika fejlődött. A valamikori katapultokhoz és mozsarakhoz hasonlóan kulcsszerephez jutottak a lövedékeiket az állások mögé beejteni képes, meredek röppályájú aknavetők. Az olaszok lassan és láthatóan becsapódó szárnyas lövedékeit a találékony bakanyelv „macskának” nevezte el, a zuhanás közben hasonló képet mutató és hangot adó négy lábúról. A gyakorlott katonák a viszonylag lassan ereszkedő lövedékekről ránézésre megmondták, hogy kis, közepes, vagy nagy macskával van-e dolguk, ami meghatározta a becsapódás várható helyétől való eltávolodás szükséges mértékét is. Az aknavetők mellett a hangjuk alapján bakanyelven „suttyogónak” nevezett romboló gránátok becsapódáskor keletkező fém- és sziklaszilánkok, valamint a srapelgránátok golyói is jelentős veszélyt jelentettek a katonákra. Az alakulatok veszteségeinek legnagyobb része a tüzérségi tűz hatására keletkezett.¹²

Az állandó aknavető- és gránáttűz, valamint az ellenséges állások közelsége miatt rendszeressé váló kézigránátharc ellen csak a jól kiépített „dekkungok,” a két-három fő részére a lövészárkok falába mélyített, páncéllemezekkel, deszkákkal, homokzsákokkal megerősített állások nyújthattak védelmet. Telitalálat esetén azonban ezek sem védték meg a bennük tartózkodót. Biztosabb védelmet jelentettek a több méter mélyen a sziklába ásott kavernák, amiket San Martinónál is folyamatosan építettek és bővítettek. 1916. március 31-én a szegedi ezred két kilométer széles első védelmi vonalában 10 elkészült, 3-5 méter mélyen lévő és 27 építés alatt álló, átlagosan még csak 1-2 méter mély kavernáról rendelkezünk információval.¹³ Helyszíni kutatásunk során ezek közül néhányat sikerült azonosítanunk.

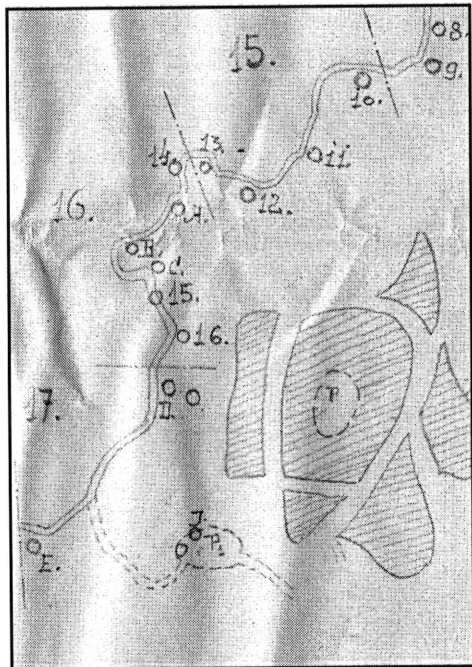
A Vizintini felől befutó műút mellett, a falu területén található dolina északnyugati szegletében ma is látható a II. zászlóalj egykori parancsnoki kavernája. A parancsnokság helye a 4. sz. ábrán (222. o.) eredeti jelöléssel szerepel; a korabeli vázrajzok alapján találtuk meg mi is a helyszínen. A bejáratot és környékét ma már háztartási szemét lepi, de még jól kivehetők a bejárat körvonalai és az előtte húzóódó egykori szilánkfogó betonfal maradványai.

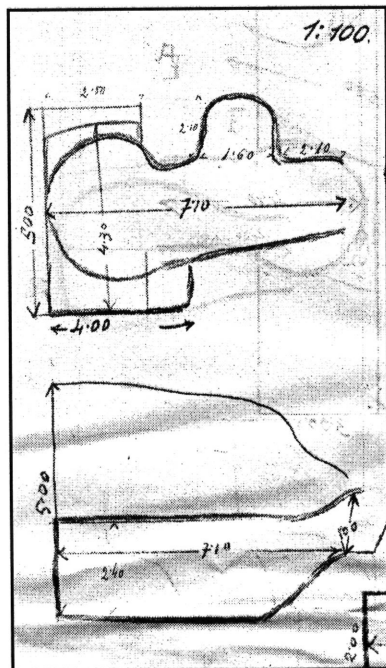
¹² Kókay László 1916. április 10-én írja naplójában a hadosztály San Martino környékén elesett hősi halottai számára kialakított vizintini katonatemető mellett elhaladva: „Elmegyünk a temető mellett, s látjuk, hogy sok új halott van a temető szélére a fűbe letéve. Összesen tizenhárman vannak, mindnyájan 39-esek. Mindnyájan az éjjel haltak meg. Rettenetes, pedig az éjjel csend volt. A sírásó pionírok [árkászok] újságolják, hogy tizenegy a halottak közül menázi osztás közben, egyetlen egy macska völtreffere [telitalálat] következtében halt meg. Egyet gránát vágott agyon, egyet meg fegyvergránát. [...] Minden nap szoktak négy-öt üres sírt ásni, mert ennyi rendszerint megtelik az ilyen »csöndes« napokon is, de ily sok halottra nem számítottak, s most ásák számukra a sírokat.” Kókay-napló. II. k. 10. o.

¹³ HL I. VH 46. gye. ir. 3459. doboz, 1916. március 31.

A robbantott tölcser helyének később részletesen ismertetett azonosítása során rendkívül jó állapotban találtuk meg a Kókay-naplóban is gyakran emlegetett 6. század parancsnoki kavernáját, mely mindmáig szinte teljes épségben maradt meg: a bekötő árok, a szilánkfogó betonfal, a bejárat, a levezető lépcső, a szellőzőnyílás és a boltozat is a korabeli állapotot tükrözi.¹⁴

2. sz. ábra¹⁵

3. sz. ábra¹⁶

A 2. számú ábra a 6. század védelmi körzetét, a 16. és a szomszédos védelmi szakaszok elkészült és építés alatt álló kavernáit mutatja. Az ábrán „A” jelöléssel szereplő kaverna volt 1916 tavaszán Heim Géza századparancsnoki harcálláspontja. A 3. ábrán a kaverna metszeti rajzát láthatjuk, ami lehetővé tette a helyszínen látott építmény pontos azonosítását.

¹⁴ Az levéltári anyagban fellelt a 2. és 3. sz. ábrán bemutatott elhelyezkedési, valamint metszeti rajzon látható „A” jelű kaverna ma Roberto Visintin San Martino del Carso-i lakos házának kertjében található. Olasz tulajdonosa ma lomtárként és pinceként használja Heim Géza egykori harcálláspontját.

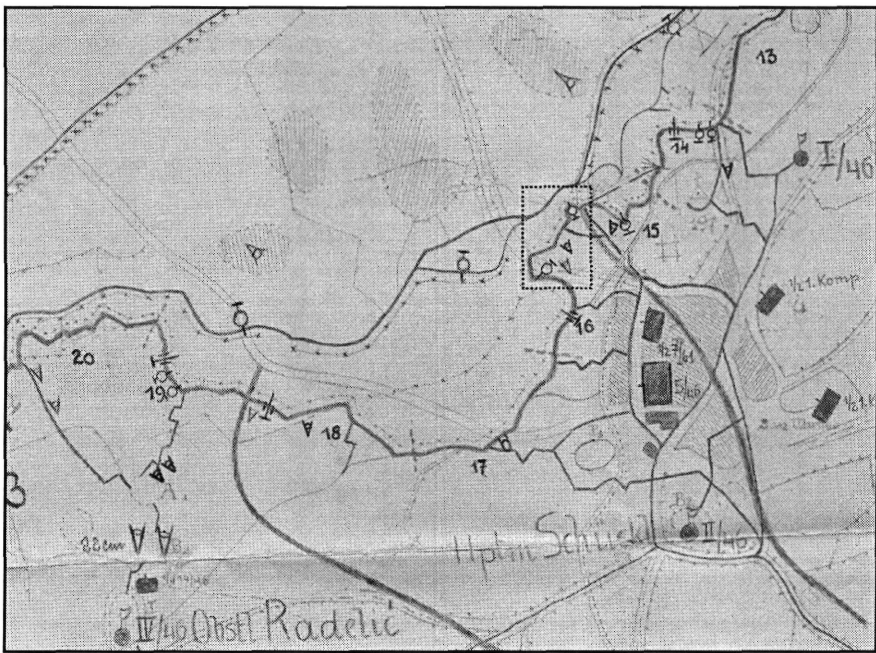
¹⁵ 2. sz. ábra: Kavernák elhelyezkedéséről készült vázrajz a 16. védelmi szakaszban San Martino del Carso falutól nyugatra 1916. március 31-én. HL I. VH 46. gye. ir. 3459. doboz, 1916. március 31.

¹⁶ 3. sz. ábra: Az „A” jelű kaverna metszeti rajza a 16. védelmi szakaszban San Martino del Carso falutól nyugatra 1916. március 31-én. HL I. VH 46. gye. ir. 3459. doboz, 1916. március 31.

Az aknatölcsér keletkezése

1916 tavaszán az állásháborúban új, a várháborúk korából szintén ismert módszer jelent meg. Az ellenség veszélyes és más formában leküzdhetetlennek ítélt állásai alá a műszakaiak hosszú aknafolyosókat mélyítettek és több mázsa robbanóanyaggal feltöltve a levegőbe röptették azokat.

A szegedi ezred védelmi területén, az akkoriban a II. zászlóalj által tartott 16. védelmi szakasz északi részén, a San Michele felé vezető és a régi gradiscai út kereszteződése körüli állások markáns kiszögellést alkottak az olasz árkok irányában.¹⁷ Ez a 6. század által megszállt, hozzávetőleg 100 méteres széles kiöblösödés magyarázata a korabeli leírások szerint abban kereshető, hogy ott egy kiemelkedés volt, ami a falutól a San Michele felé folyamatosan emelkedő terepszakaszon éles kiszögellést képezett.

4. sz. ábra¹⁸

Északkeleti irányban, a régi templomromról elnevezett Templomdomb (amit egykor 197-es magassági pontnak is neveztek) és tovább a Monte San Michele felé, valamint keleti irányba, a falun keresztül a fennsík belsejébe csak a kimagasodó dombtetőn álló „bástya” kiiktatásával vezetett az út. Ezt mindkét fél tudta. A 46-osok és az őket rendse-

¹⁷ Lásd a 2. és 4. sz. ábrát!

¹⁸ 4. sz. ábra: A szegedi 46. közös gyalogezred San Martino del Carsótól nyugatra fekvő állásai 1916. május 2-án. A négyszöggel kiemelt terület jelzi a 6. század 16-os védelmi szakaszban lévő északi, kutatásunk szempontjából érdekes védelmi területét. HL I. VH 46. gye. ir. 3461. doboz.

resen váltó 61-esek fokozott figyelmet szenteltek az állásszakasz folyamatos erősítésének, az olaszok pedig egyre közelebb tolták állásaikat a kiszögellés irányába. Az árkok és a föld felszíne alatt fúrt folyosók végét az olaszok erős védelmi állásokká építették ki. A kiszögellés déli csücskében 40–50, míg az északi részen 10–15 méter közelségbe kerültek.

Támadás esetén a védők, a két árok közötti kis távolság miatt, nem vehették igénybe biztonsággal a tüzérség segítségét, mert így saját állásaik is veszélybe kerültek volna. Kénytelenek voltak elviselni az ellenség folyamatos kézigránát-zaklatását is. A minden napok részévé vált állandó kézigránát-küzdelemben védőhálókat feszítettek ki az állások fölé és megnőtt a becsülete az újonnan kiosztott, akkor még bőrből készült sisakoknak, amelyek védelmet nyújtottak a szilánkok ellen.¹⁹

A dobótávolságra megközelített, kiugró bástyán az olaszok aknarobbanással akartak rést ütni. Az olasz aknafúrás gyanúja már a 46-osok 1916. április közepi stellungperiódusa idején megfogalmazódott: Heim Géza április 17-én megfigyelő akna fúrását kezdeményezte. A gyanú 1916. április 23-án (húsvét napján) vált bizonyossá, amikor az állásban lévő 61. gyalogezred legénysége, az állásépítésekre korábban is jellemző fúrásai és robbantásai zajokon túlmenően, jól azonosíthatóan hallotta a mélyen a föld gyomrából jövő robbantási zajokat. Az ezred jelentése nyomán a VII. hadtest parancsnoksága a korábban a Monte San Michele-i erődítési munkákban részt vevő komáromi 5. árkászszázalóalj 5. századának parancsnokát, Horny Ernő főhadnagyot utasította a tapasztaltak kivizsgálására és a szükséges intézkedések megtételére.²⁰ Horny főhadnagy április 26-án szemrevételezte az állásokat és megállapította, hogy az olaszok aknafolyosókat ásnak az állások alá, nyilvánvalóan az előreugró állásrész felrobbantási szándékával. A helyzetet olyan súlyosnak ítélte, hogy saját századával azonnal megkezdte három ellenakna fúrását. Kezdetben csak az volt a szándéka, hogy az ellenséges aknafolyosók közelébe jusson, s megakadályozza a robbantást. Az egyik helyszín a 2. számú ábrán 14-es számmal jelzett, építés alatt lévő kaverna volt, ahol már korábban, Heim kezdeményezésére, a 46-os ezred árkászai is fúrtak egy hozzávetőleg 4 méter hosszú, 0,6–0,8 méter keresztmetszetű megfigyelő aknafolyosót. A szerencse a segítségükre sietett, mert jól bányászható törmelékregetet találtak. A hétfős, tizenkétórás váltásban, csakánnyal és gyalogsági ásóval dolgozó árkászcsapat huszonnégy óra alatt 2,5 métert haladt előre, míg a többi helyen fúróval és robbantással is mindössze 0,5–1 métert. Május elsején Horny főhadnagy elhatározta, hogy a kavernából indított főfolyosó végétől további két oldaljáratot is ásni kezdenek, hogy mielőbb az ellenség közelébe jussanak.²¹

---

¹⁹ Kókay László naplójában megörökíti, hogy a 6. század számára 1916. május 3-án osztottak ki 100 darab sisakot, s az ő szakaszában, amely az olaszokhoz legközelebb esett, minden katona kapott. A naplóíró megállapítja, hogy a sisak tulajdonképpen vászonnal bevont bőr csákó volt, amelyről a taréjt leszedték, s véleménye szerint a 10-es dragonyosoké lehetett. Az általa megörökített esetekből kiderül, hogy a kezdetben nem sokra becsült sisak a szikla- és a kézigránát-szilánkok ellen hasznos védelmet nyújtó eszköznek bizonyult, és a legénység hamar hozzászokott a használatához. A sisakot váltáskor át kellett adni az ezredet felváltó 61-eseknek. Kókay-napló. II. k. 37. o.

²⁰ A San Martinónál folytatott aknaharcról visszaemlékezésében részletes leírást ad az említett műszaki tiszt. Horny Ernő: A komáromi 5/5 árkászszázad St. Martinói aknaharca. In Magyar műszaki parancsnokságok 255–258. o.

²¹ Uo.

A 46-os ezred május elsejéről másodikára virradó éjszaka váltotta fel a 61-eseket az állásban, akik az átadásakor jelezték, hogy az olaszok aknát ásnak alattuk.²² Kókay László naplójában is olvashatjuk, hogy az olaszok fúrógépekkel és folyamatos robbantással dolgoznak, míg a magyar oldalon kézi erővel: csákánnyal, vésővel, feszítőrudakkal, kalapáccsal. A szegediek felől induló akna 4-5 méter mélyen, gyengébb kövezetben, az olaszoké ennél 1-2 méterrel mélyebben haladt, keményebb sziklában.²³

Május 4-én, amikor a főfolyosó hossza már elérte a 19 métert, a végétől 4-5 méterre közvetlen közléről hallották az olasz fúrási és robbantási zajokat. Horny főhadnagy elődleges célját elérte, ezért a továbbiak eldöntését a 17. hadosztály parancsnokságára bízta. Az ellenséges aknafolyosó megsemmisítése, az olasz robbantás megakadályozása helyett a hadosztály Op. Nr. 503/13. számú parancsában a saját aknafolyosó folytatása és az előretolt ellenséges állások felrobbantása mellett döntött.²⁴ Az aknaharc ekkor vett fordulatot. A földalatti hadviselés védekezés helyett támadássá változott.

Kókay László is megörökíti, hogy mivel az alagút már olasz állások alá ért, és nagyon közel haladt az olasz aknafolyosóhoz, szakasza parancsot kapott, hogy a folyosóban állandó fegyveres őrséget biztosítson, felkészülve arra az esetre is, ha a két folyosó az olasz fúrás és a robbantások hatására összetalálkozna. „Az alig 1,5 méter magas alagútban görnyedve kell haladnunk, a folyosó cikkcakkos és több helyen petróleum méces világítja meg. Olyan mintha tárnában volnánk valami bányában. Óriási munkát végeztek a szapörök az alatt, míg lent voltunk [pihenőn] [...] Istenem! Mi mindent fel nem talál az emberi elme egymás pusztítására! Ugyan eddig ki gondolt erre, hogy a föld alól is várni kell az ellenség támadását, s hogy egy szép csillagos éjjelen el lehetünk rá készülve, hogy repülőgép nélkül a levegőbe szállunk. Már vagy mi, vagy az olaszok, attól függően melyikünk lesz a gyorsabb és az ügyesebb.”²⁵

Május 7-én hajnalban Horny főhadnagy jelentette a felettes parancsnokságnak, hogy a fő aknafolyosóval elérték az ellenséges állásokat, az olaszok az előkészületeket valószínűleg felfedezték, s a robbantással tovább várni nem lehet; a szükséges előkészületeket követően a robbantás másnap hajnalban végrehajtható. A hadtest elrendelte az akna május 8-án 03:00-kor történő robbantását.²⁶

A döntés megszületése előtt az ezred, a hadosztály és a hadtest parancsnokság között vita támadt az aknarobbanást követő intézkedésekről. Az ezred a robbantást követően keletkező tölcser nem kívánta megszállni, mivel úgy ítélték, hogy annak megtartása, az állások további kicsúcsosodása miatt, túlságosan nagy veszteséggel járna. A hadosztályparancsnokság a biztos eredmény érdekében a robbantást május 9-én hajnalban kívánta végrehajtatni, s mindenképp a tölcser megszállását tervezte, mivel azáltal az olasz állások is oldalazhatóvá válhattak. A kérdés eldöntése a hadtestparancsnokságra maradt. József főherceg, a VII. hadtest parancsnoka személyesen döntött a kérdésben, s a mielőbbi robbantás végrehajtása mellett megtiltotta a tölcser elfoglalását.²⁷

---

²² Kókay-napló. II. k. 34. o.

²³ Uo. 35. o.

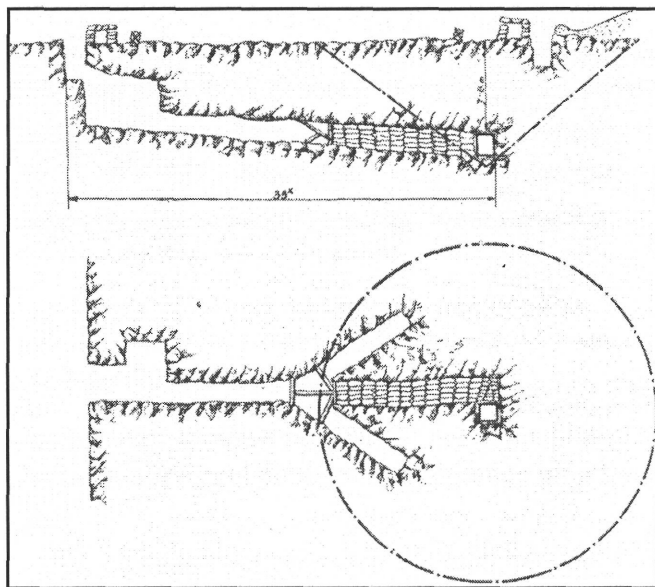
²⁴ L. Horny Ernő idézett munkáját.

²⁵ Kókay-napló II. k. 35–36. o.

²⁶ L. Horny Ernő idézett munkáját.

²⁷ Ajtay 154. o.

Kókay László szerint az árkászok a robbanóanyagot már május 6-án elhelyezték az aknafolyosóban. Horny főhadnagy visszaemlékezése szerint 1030 kg ekrazitot és dinamitot, valamint néhány 10 és 15 cm-es tüzérségi gránátot, összesen körülbelül 1200–1300 kg robbanóanyagot használtak fel.²⁸ Kókay szerint május 7-én éjszaka 11 órakor kezdődött a 46-os és 61-es tartálekkek segítségével a fojtás elhelyezése, ami május 8-án hajnal kettőig tartott. Horny szerint 800 darab homokzsákot és 4 m³ gerenda- és deszkaanyagot használtak fel fojtásként.²⁹

5. sz. ábra³⁰

A 6. század, a 16. védelmi szakasz legénysége 1916. május 8-án hajnali fél háromkor felvette a felszerelését, sisakját a fejére tette, majd balra, a völgy felé, a 17. védelmi szakasz árkaiba húzódott. Kókay László így ír erről: „Szép csendes éjszaka van. A csillagok ragyognak. A digók, úgy látszik, nem is sejtik, mi készül ellenük. Nyugodtan tüzelnek fegyvereikből az egész fronton, még az a digó őrszem is, aki alatt egy fél órán belül ez az új fajta vulkán fog megnyílni, hogy nyomtalanul maga alá temesse. Szegény digó! Mit vétettél te nekünk, s mit mi teneked? Amint balra megyünk az elkövetkező eseményektől való félelem eszembe juttatja helyzetemet, s újból imádkozom, hogy a pusztulásra ítélt szerencsétlen, mit sem sejtő digók közt ne legyen özvegy édesanyának egyetlen fia.”³¹

²⁸ Kókay László szerint 32 fenyőládában ládánként 30 kg, összesen 960 kg ekrazitot használtak fel. Kókay-napló. II. k. 40 és 44. o. és Horny Ernő idézett munkája alapján.

²⁹ Kókay szerint 1000 db kövel töltött homokzsákot helyeznek el a folyosóban. Kókay-napló. II. k. 40. és 44. o. és Horny Ernő idézett munkája alapján.

³⁰ 5. sz. ábra: Az 1916. május 8-án felrobbantott olasz állások alá fúrt aknafolyosó vázrajza. Horny Ernő idézett munkájából.

³¹ Kókay Lászlót özvegy édesanyja kisgyermekkorától egyedül nevelte. Kókay-napló. II. k. 44. o.

Horny szerint a 3 óra 02 perckor történt gyújtás után 08 perckor került sor a robbanásra. Nem volt hangos detonáció, a katonák nem is tudták, hogy valójában megtörtént-e. Kövessük Kókay László naplója alapján az eseményeket. „Végre megállunk, jó messzire vagyunk a robbantás színhelyétől, remélem idáig nem fognak a kövek elrepülni. Hirtelen tompa, inkább morajlás (fúvás)szerű dördülés hallatszik, a talaj megrázkódik alattunk. Nyilván a faluba macskát küldött a digó, mely nem explodált [robbant] teljesen, azért van ilyen gyenge hangja. Már 3 óra, s még mindig nem történik meg a robbantás. Hirtelen avizálják [hírül adják] balról: »Vissza a helyünkre!« Megindulunk csendben vissza, lassan haladva a lefelé lejtős futóárókban. Nem hallottunk semmit a robbanás detonációjából, nyilván nem sikerült.”³²

Az állásaikhoz visszaérve tapasztalták, hogy a robbantás sikeres volt. A saját állások egy része is összedőlt, de igazából az állás előtt kialakult terület okozott igazi döbbenetet a legénység számára. „Többedmagammal én is kedvet kapok, kimegyünk a stellung elé megnézni a robbantás hatását. Szörnyű kép tárul elénk. Egész megváltozott előttünk a terep felszíne. A zugunk [szakaszunk] bal és a II. zug jobbszárnya előtti keskeny mély dolina északi része teljesen betemetetett, befúvatott a robbantás következtében lezuhant tömérdek kősziklától, ellenben zugunk bal szárnya előtt új dolina keletkezett. Óriási, 15–20 méter átmérőjű gödör ez, kb. 2-3 méter mély. Széttépett és egymásra hányt sziklatömbök hevernek a fenekén, közülük még most is fojtó nehéz füst szivárog elő. A 960 kg ekrazit hatalmas munkát végzett. Az olasz előretolt állásnak, a benne lévő kavernának, [a]honnán alánk fúrtak, nyoma sincs. Digó pedig nem csak itt, hanem még a közelben sincs nagy darabon, se jobbra, se balra. Nincs egy lövés sem. Közel fél órája, hogy megtörtént a robbantás, s még mindig nincs semmi életjel a szemben lévő digó stellungban, s azt se mutatja semmi, mintha a szomszéd szakaszokban, vagy hátrább lévő digók tudnák mi történt. Azaz, hogy mégis van életjel, egyszerre tompa nyögésszerű jajgatás hallatszik messziről, mintha a föld alól jönne. A tölcsér előtt valahol valami betemetett kavernában jajgatnak a digók! Eleget láttam. Idő nincs sok, a virradat, s vele együtt olasz részről a megtorlás ideje közeleg. Nem szeretném, ha készületlenül találna bennünket. Visszamegyek, neki fogunk a dekungunk kijavításának.”³³

Heim Géza főhadnagy, a 6. század parancsnoka, a keletkezett tölcsért látva, a kiadott hadtest parancs ellenére annak megszállása mellett döntött. „Heim meg szándékozik szállatni előttünk a tölcsért. Nyilván úgy okoskodik [...], hogy ha mi nem szálljuk meg a tölcsért, megszállják a digók. A tölcsérnek innenső széle pedig 10–15 lépésre van csak stellungunktól, s ezáltal a digók még közelebb jutnának hozzánk, mint eddig voltak, helyzetünk pedig nagyon megnehezülne a folytonos kézigránát harc miatt, meg amiatt, hogy az előttünk húzódó magaslátvonal gerincére feljutva, melyen a tölcsér is fekszik, még jobb belátást nyernének a faluba, s hátravezető futóárkunkba, mint volt nekik előretolt, s most felrobbantott állásukból. A tölcsér megszállása fontos, de gondolom csak nagy veszteség árán lesz megtartható, s kérdés megéri-e a birtoka ezt az áldozatot? Heim úgy látszik, azt hiszi, hogy megéri, s a megszállás mellett dönt.”³⁴

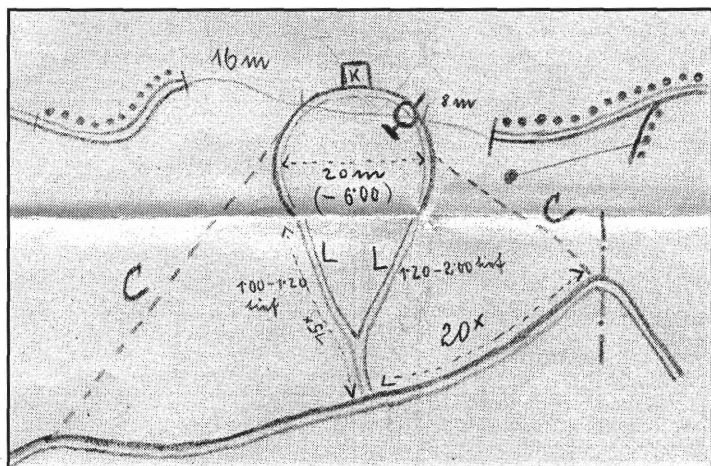
³² Kókay-napló. II. k. 44. o.

³³ Uo. 44–45. o.

³⁴ Uo.

József főherceg, emlékiratai tanúsága szerint, először parancsmegtagadásért haditörvényszék elé akarta állíttatni Heim Gézát, majd május 10-én saját maga is a helyszínen tájékozódott, s ekkor megváltozott a véleménye. „Helyesen cselekedett Heim Géza főhadnagy, midőn elfoglalta és megtartotta a tölcsért; mert ha az ellenség birtokában volna az, úgy az én állásom, melyet a tölcsér ural és mindkét oldalra tökéletesen hosszantozva pásztáz, teljesen tarthatatlan volna és mihamar San Martino is ellenséges kézre kerülne és így a Monte San Michele is oldalazóvá válnék. A tölcsért minden körülmények között feltétlenül tartanunk kell.[...] Heim Géza főhadnagyot pedig fel fogom szólítani, hogy a Mária Terézia rendért folyamodjék. Ez éppen a legklasszikusabb eset ezen legmagasabb rendjel elnyerésére.”³⁵

A hivatalos jelentésekben 6 méter mélynek és 20 méter átmérőjűnek feltüntetett „Heim-tölcsért” a lehetőségek szerint igyekeztek megerősíteni. Az olaszok felé eső falához és déli oldalától a futóárokig homokzsák-falat raktak, hogy mögötte nappal is lehessen a tölcsérbe közlekedni.

6. sz. ábra³⁶

A tölcsér birtoklásáért már a robbantás napján gyilkos küzdelem kezdődött, amelynek során Heim Géza főhadnagy is súlyos sebesülést szenvedett. A robbantáskor állásban lévő 46-osokat 1916. május 10-ről 11-re virradó éjjel váltották le. Kókay László így ír az elmúlt napokról: „Rettenetes micsoda veszteségünk van itt a tölcsér körül, mennyi ember halt meg és sebesült meg az alig 15 méternyi frontszakaszért. Zúgunknak [szakasz] eddig csak egy halott[ja] és nyolc sebesültje van. Létszámunk még mindig elég erős, összesen harminchat, de mint beszélük, a többi zúgnak és a stábnak összevéve van annyi embere, mint zúgunknak. Pedig századunk Stellungban lévő standja [állománya] május 1-én kettőszázon felül volt. Mint mondják, az 5. kompaniból [század] alig vannak negyvenen,

³⁵ Idézi Ajtay 155. o.

³⁶ 6. sz. ábra: Az 1916. május 8-án San Martino del Carsónál robbantott tölcsér aznap készült vázrajza. HL I. VH 46. gye. ir. 3461. doboz.

a 61-eseknek, s a pionir kompaninak [árkász század] is kb. 50-50 főnyi vesztesége van. A tölcser miatt a 3. kompaninak is közel száz főnyi vesztesége van. Összesen 500 ember kb. azoknak a száma, akik három nap alatt ezen a kicsiny Stellung részen sebesültek, vagy haltak meg. Nem tudom, megéri-e a nyert terület fontossága ezt az óriási áldozatot, s vajon sikerül-e végleg megtartani ezt a területet, nem ömlött-e hiába ennyi vér? Vagy ha sikerül megtartani, még hány embernek kell elpusztulnia a tölcser birtoklásáért? 6 óra felé közlik velünk, hogy estére leváltanak bennünket. Ránk is fér a leváltás, az utolsó három nap borzasztó eseményei tönkre tették nekünk is az idegeinket, akik megmaradtunk. Annál is inkább, mert az utolsó három nap alatt alig aludtunk valamit. Ne is említssem, mennyire örülünk az abléznak [váltás].³⁷ Súlyos veszteségek árán, de a tölcser végig az ott harcoló magyar alakulatok kezén maradt.³⁸

Az aknatölcser helyének felkutatása

A fentebb ismertetett előzményeket és előkészületeket követően a kiutazásra és a helyszíni kutatásra 2005. április 13–16. között került sor. Kutatócsoportunk háromfős részlege április 13–14-én, majd 16-án végigjárta és -fotózta a Kókay-naplóban említett helyszínek jó részét, s előzetesen azonosította az említett két kiemelt helyszínt, amelyek részletes felmérése április 15-én, a kutatócsoport második részlegének beérkezése után történt meg.³⁹

Az első világháború óta eltelt idő alatt a település és az azt körülölelő táj arculata jelentősen átalakult. Az egykor kopár felszín ma fás, bokros növénytakaró borítja. Az aknatölcser méretei ugyan elég jelentősek voltak, azonban felkészültünk rá, hogy kilencven év alatt a felszín a természeti erők és az ember tájátalakító munkája nyomán bizonyos mértékben megváltozhatott. Tartottunk attól is, hogy a falu terjeszkedése elérte ezt a területet, s így az már magánterületen fekszik, beépült, vagy a valamelyik mediterrán jellegű ház kertjében található.

Legfontosabb azonosítási pontunk, a régi gradiscai út és a Monte San Michele felé vezető műút kereszteződésének a helye is megváltozott. A korabeli kataszteri térképen és a világháború idején készített vázlatokon a faluból északnyugati irányba kivezető út „Y” alakot formázva ágazik ketté. A 16. védelmi szakasz, így a tölcser helye is az elágazás két szára között, attól nyugatra volt. A háború után, a település újjáépülését követően, megváltozott az utcák és az utak nyomvonala. A korábbi kivezető út egy utcával délebbre tevődött, s az elágazás is nyugatabbra tolódott, a Monte San Michele felé vezető műút pedig íves kanyarral fordult északi irányba.

---

³⁷ Kókay-napló. II. k. 62. o.

³⁸ Érdekességként megjegyezzük, hogy az aknarobbantás helyén betemetett olasz aknafolyosót a szegediek 1916. június 11-én feltárták és abban két olasz katona holttestére bukkantak. *Ajtay* 163. o.

³⁹ A kiutazásunk és kint-tartózkodásunk anyagi feltételeinek megteremtéséhez a kutatócsoport tagjainak személyes hozzájárulásán túl Szeged Megyei Jogú Város támogatása volt segítségünkre, amiért ez úton is köszönetet mondunk. Kutatócsoportunk tagjai voltak: Hangodi László, Pintér Tamás és Rózsafi János, majd április 15-én csatlakozott Dr. Horváth Ferenc, Dr. Négyesi Lajos, Stencinger Norbert és Széphalmi Csaba.

Az egykori 16-os védelmi szakasz és a tölcser pontos helyének megtalálásában a GPS helymeghatározó rendszer szolgált segítségünkre.⁴⁰ A levéltári anyagban fellelt vázlatok között akadt egy, amit részletes térkép alapján készítették és több, napjainkban is azonosítható tereptárgyat is ábrázol.⁴¹ Ez lehetőséget adott arra, hogy az 1916-ban készült vázlatot egy lépésben tudtuk kalibrálni,⁴² és bemérhettük a 16-os védőszakasz, valamint az aknatölcser viszonylag pontos koordinátáit. Az adatokat azután visszatöltöttük a GPS műszerbe, és a tölcser helyére „navigáltuk” magunkat.

Természetesen ezt a feladatot GPS használata nélkül, térképpel, távolságméréssel és tájolóval is végre tudtuk volna hajtani, azonban a XXI. század technikája pontosabb mérést tesz lehetővé, kevesebb energia-ráfordítással. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a kedvezőtlen terep erősen nehezítette a mozgást és a bozótban számolnunk kellett a vi-peraveszéllyel is.

A terepbejárás során tapasztaltuk a GPS mérés további előnyét. A terepen gyakran önkéntelenül is hajlamosak vagyunk a mérési eredmények korrigálására. A források alapján ugyanis szubjektív képet alakítunk ki a keresett objektumról és akaratlanul is annak igyekszünk megfeleltetni a terepet. A hagyományos mérési eljárásoknál ennek hatására könnyen becsúszhat kisebb irány- és távolságkorrekció. A GPS ezzel szemben, ha pontos az alaptérkép kalibrálása, viszonylag pontos koordinátát ad (átlag 5–15 méteres eltéréssel). Jól példázza ezt a tölcser azonosításának esete is.

A falut északnyugati irányban elhagyva a Monte San Michele-i és az erdei (régii gradiscái) út kereszteződéséig a műszer nélkül, a térképek segítségével is eljutottunk. A táj és az út nyomvonalának változása miatt a kereszteződésnél nőtt meg a GPS jelentősége. A műút jelenleg a lakott területnek is a határát képezi. Jobbra, a dombtetőn, bekerített családi házak kezdődnek, balra erdős terület. Mivel az új út bal oldala is magasabban van az alatta fekvő területhez képest, s a tövében végig állásrendszer-maradványok húzódtak, kezdetben ez az irány is elképzelhető volt.

A korabeli térképről betáplált koordináták alapján, a műszer jelzését követve a kereszteződéstől észak felé, a Monte San Michele irányába, majd jobbra (kelet felé) a domboldal teteje felé kellett haladnunk. Ez az irány a falu és a lakott részek felé vitt. Az elkerítetlen domboldalon felkapaszkodva a dombtetőn, a meredek résztől 10-15 méterre, a műszer azt jelezte, hogy a helyszínre érkeztünk. Az aknatölcser azonban nem volt látható.

A közelben álló, új építésű ház olasz tulajdonosaival beszélgetve kiderült, hogy a koordinátákat helyesen adtuk meg, s a műszer tökéletesen működött: a tölcser helyén álltunk, amit a jelenlegi tulajdonosok a ház építése során töltöttek fel.

Az alábbi vázlat a korabeli katonai és a jelenlegi térkép egybevetítésével mutatja az aknarobbantás GPS műszer segítségével meghatározott helyét. A szaggatott párhuzamos

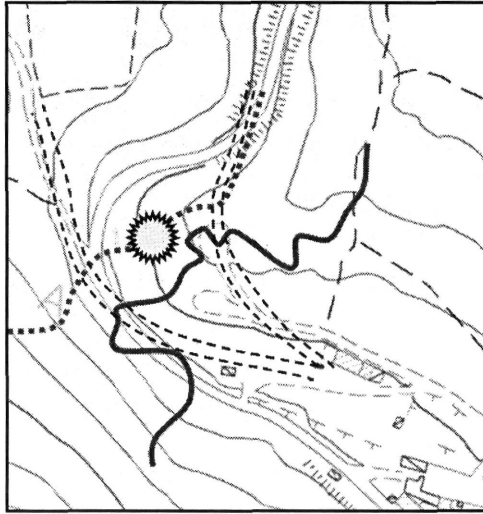
---

⁴⁰ GPS (Global Positioning System) Globális Helymeghatározó Rendszer, az Amerikai Egyesült Államok DoD (Department of Defence) Védelmi Minisztériuma által – elsődlegesen katonai célokra – kifejlesztett és üzemeltetett, a föld bármely pontján, a nap 24 órájában működő, műholdas helymeghatározó rendszer.

⁴¹ HL I. VH 46. gye. ir. 3459. doboz, 1916. március 31.

⁴² A vizsgált terület két ellentétes sarka közelében a terepen és a térképen egyaránt azonosítható pontszerű objektumok koordinátáit bemérve és számítógépre letöltve, a GPS TrackMaker program segítségével a terület szkennelt térképre rávetítjük a földrajzi koordináták hálózatát. Ezután a térkép bármely pontjának koordinátáját leolvashatjuk és letölthetjük a GPS-re. A készülék a terepen képes a megadott helyre navigálni a kezelőjét.

vonalak az egykori Monte San Michele-i és a Gradisca felé vezető régi út nyomvonalát mutatják. A vastag folyamatos vonal a 16-os védelmi szakaszt ábrázolja, a pontozott vonal az olasz állásokat.

7. sz. ábra⁴³

A tölcser helyének az olasz tulajdonos részéről is megerősített azonosításakor felemás érzéseink voltak, örültünk, hogy megtaláltuk a helyszínt, amit kerestünk, s amiről Kókay László és a többi, dolgozatban is idézett személy írt, ugyanakkor némi csalódást okozott, hogy már nem láthattuk.

Pillanatnyi csalódottságunk azonban elmúlt, amikor a tulajdonos körbevezetett a dombtetőn lévő kertjében, ami maga volt a 16. Abshnitt, a szegedi 46-osok hatodik századának védelmi rendszere. Árkok és betonozott állásmaradványok, kavernák húzódtak a kert mélyén. Megtaláltuk, többek között, a századparancsnokság fentebb már említett, teljesen ép kavernáját, aminek a bejárata mellől indult valamikor a homokfal mögött az út a tölcserbe. A ház délnyugati oldalánál, az útkereszteződés fölött még teljesen jó állapotban állnak az olasz betonozott állások, amik a tölcser irányába futottak. Ezek folytatása helyén, a dombtetőn lévő egykori, feltöltött kis dolinában áll ma az új ház, tőle északra pedig, a kertben rejtőzik a feltöltött tölcser.

A San Martino del Carsónál folytatott kutatás tapasztalatai

A Doberdo-fennsík védelmének egésze szempontjából a San Martinónál indított olasz aknatámadás elhárítása, majd az ellentámadás során az ellenséges állás 1916. május 8-i felrobbantása, s a keletkező tölcser megszállása és megtartása különleges, de csak egy

⁴³ 7. sz. ábra: Az 1916. május 8-án San Martino del Carsónál robbantott tölcser GPS segítségével azonosított helye mai térképre vetítve. Készítette: Pintér Tamás.

kiragadott mozzanat az Isonzónál vívott harcok során történt rengeteg hasonló eset közül.⁴⁴ Kókay László naplója tette az esetet igazán érdekessé és életszerűvé számunkra, bemutatva egy hadieseményt és a mögötte rejlő, kilencven éve megélt emberi sorsokat.

A csata- és hadszíntérkutatók számára, az eseményekről szóló írásos dokumentumokból megszerezhető információkon túl, a helyszín megismerése teszi teljes körűvé a hadieseményekről nyert tudást. Az egykori hadszínterek tanulmányozása, a hajdani csatamező bejárásának érzelmi többletén túl, mindig hozhat új ismeretet is, ami gazdagíthatja, gyarapíthatja addigi tudásunkat.

San Martino del Carsónál a tölcser helyének és a 16. védelmi szakasz északi, kiugró területének pontos azonosítása nyomán, a terület délről, az egykori olasz állások felől, valamint északról, a Monte San Michele tetejéről történt megszemlélése révén vált érthetővé, miért volt fontos ez a forrásokból megismert pont a Doberdo-fennsík védelmi rendszerének egészében. A kis dombtető, napjainkban házzal a tetején, bástyaként emelkedik ki környezetéből. A lankás domboldalakat jelenleg borító erdők kiegyenlítő hatása ellenére is feltűnő ez a kiemelkedés a Monte San Michele felé folyamatosan emelkedő tájban. Valamikor, amikor a domboldalak még kopárak voltak, ez még feltűnőbb lehetett. A helyszíni kutatás és a látvány adott magyarázatot arra, hogy miért volt akkora jelentősége ennek kiemelkedő földarabnak, s a rajta húzódó állások birtoklásának, s miért kellett az itt harcoló magyar katonáknak akkora áldozatot hozniuk a robbantási kráter megtartásáért.

A tölcser helyének megtalálása, a helyszínen azonosított állásmaradványok, kavernák tették kézzelfoghatóvá, megélhetővé, hitelessé a Kókay-naplóban, az irodalomban, a levéltári forrásokban olvasottakat.

A szegedi 46-osok a Fajti Hribnél

A 6. isonzói csatát és Görz fentebb már említett elestét követően a területen védekező osztrák-magyar 5. hadsereg a terület földrajzi adottságait kihasználva szilárd állóvédelmet épített ki a Karszt-fennsík keleti részén. A Comen városkáról elnevezett Comeni-fennsíkon a főellenállási vonal északon a Wippach (ma Vipava, Szlovénia) völgyére támaszkodott, délen a Hermada hegyvonulata (ma Gramada, Olaszország) előtt húzódott, egészen a tengerig.

Az árkok többségét a sziklás felszínbe mélyítették és jól védett géppuska-, és aknavetőállásokkal erősítették meg. Az utászok kitaró munkájának eredményeként jól megerősített állások jöttek létre.⁴⁵ A védelem fő erő kifejtését az első vonal megtartására kon-

---

⁴⁴ Az egyik legismertebb esetet, a „Monte Klárán” (Monte dei Sei Busin) lévő osztrák-magyar állás felrobbantását Zalka Máté is megörökítette Doberdo című regényében.

⁴⁵ Az itt szolgálatot teljesítő utászszázad egyik tisztje így emlékezett erre az időszakra: „1916. november elején éppen véget ért a 9. olasz offenzíva, amikor mint fiatal hadnagy a századhoz kerültem. Ekkor a Fajti Hrib kúpját és északi lejtjét, mint új védőállást kellett a századnak gyors ütemben megerősíteni. A mi munkánk mindig sürgős volt s ezért nem is jutott a század több mint két éven át soha egy nap pihenőhöz sem. 1917 októberéig, azaz éppen egy éven keresztül voltunk a Fajti Hriben, s a mi munkánk mindig sürgős maradt. Zászlóaljok, ezredek, hadosztályok váltották egymást, mentek hátra »Retablierung«-ra, csak mi utászok maradtunk ott mindig, mint a drótakadályok.” *Vidéki Gusztáv* vk. őrnagynak, a 3/4. utászszázad egykori parancsnokának visszaemlékezése. Magyar műszaki parancsnokságok 60. o.

centrálta. A mélységben elhelyezett tartalékok manővereire épülő rugalmas védelem Triest közelsége miatt nem jöhetett szóba, csak a szilárd állóvédelem.

Az 1916 november elején vívott 9. isonzoí csatát követő hat hónapos hadműveleti szünet alatt is tovább folytatódott a rendszeres harctevékenység. Az olasz tüzérség folyamatosan lőtte az állásokat. A tömegrohamok helyett inkább rohamosztagok bevetésével igyekeztek elfoglalni egy-egy fontosabb állást. Az 5. hadsereget feltöltötték, a korhatár leszállításával újabb évfolyamokat vonultattak be, így biztosítva a „Doberdo” hatalmas embervesztésének pótlását, de az olaszok még így is kétszeres erőfölényben voltak.

A szegedi 46-os ezred 1917 első hónapjaiban „hosszú pihenőben” volt Krajna Vas környékén, a Fajti Hribtől 15–20 kilométerrel délkeletre. Kókay Lászlót ez idő alatt műszaki kiképzésre vezényelték, a Golnek hegyen (ma Renski vrh) folyó erődítési munkákban vett részt. A Doberdón szerzett tapasztalatainak birtokában kritikus szemmel vizsgálta az újabb (tartalék) létesítmények elhelyezkedését, kiépítettségét, állapotát. Észrevételeit naplójában is rögzítette.⁴⁶ Részletesen megörökítette, hogy melyik nap merre dolgoztak, melyik kavernát, állást építették, így a levéltári kutatás során megismert helyszínrajzokon, műszaki felméréseken már ismerősnek tünnek az általa említett helyszínek. A Golnek is stratégiai fontossággal bírt, ezért katonák százai dolgoztak megállás nélkül, hogy védettségét növeljék. A mellette húzódo serpentinutat,⁴⁷ amely Temnica falut kötötte össze Ranzianóval (ma Rence, Szlovénia) 1,80 méter magas kőfal takarta az olasz megfigyelők elől. A környező dolinákba parancsnokságok, elsősegélyhelyek, tartalékok, anyagraktárak települtek.

Minden arra alkalmas természetes képződmény a védelem részévé vált és folyamatos átalakítás alatt állt. Még a meredek falú víznyelőket is „besorozták hadi szolgálatra.” Tejeüket befedték és csak egy fél méteres szellőző nyílást hagytak szabadon. Gerendákból, deszkákból több emeletet alakítottak ki bennük. Megközelítésük a közeli futóárokból indított kavernákon keresztül volt lehetséges. A világítást dinamó szolgáltatta. Kutatóutunk során megtaláltuk az egyik ilyen víznyelót az egykori Plenski magaslatnál, amelyet 1917-ben befedtek és gránátmentes fedezékként használtak. Napjainkban körülbelül húsz méter átmérőjű, szabálytalan peremű, sötét, kútszerű üreg tátong a karsztban, az alja nem látható. A közelben egy futóárok kavernában végződött, ami több méteres mélységben érte el a víznyelót. Ezen az „alagúton” keresztül lehetett a víznyelőben épített szállásokba bejutni. A szinte függőleges oldalfalon jól láthatóak az üreget áthidaló egykori gerendák elhelyezésére szolgáló bevésések.

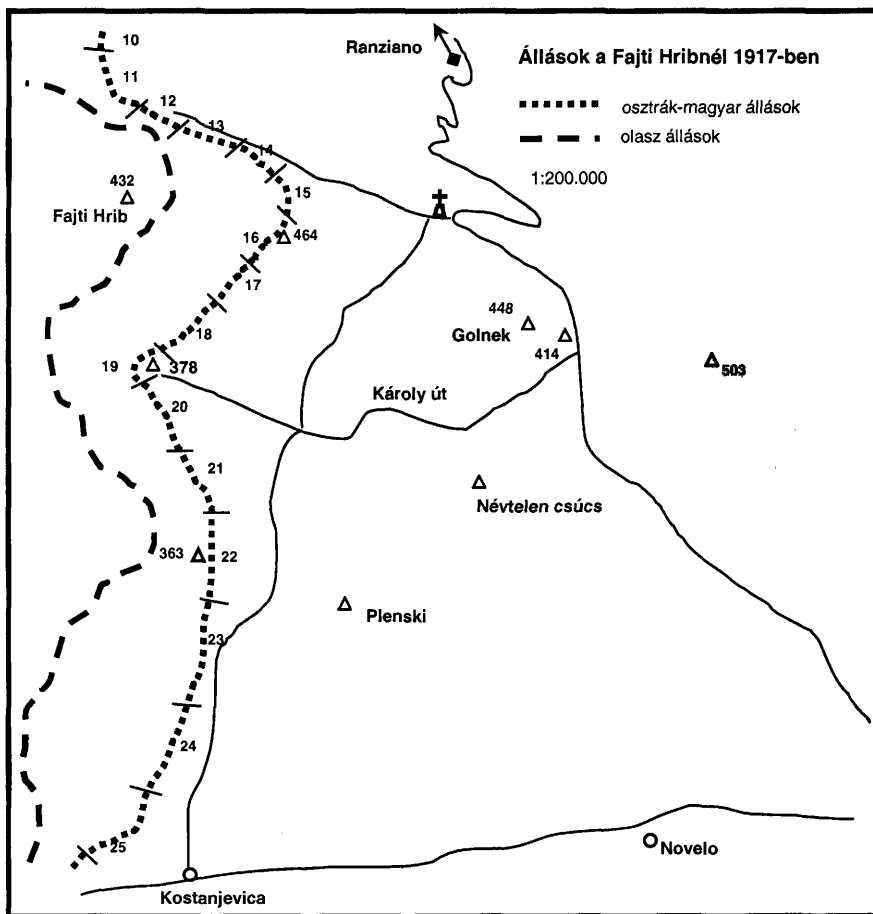
A Comeni-fennsíkot keresztező frontvonal egyik kulcspontját a Fajti Hrib hegység és mellékkúpjai képezték. Keleti kúpjának déli nyúlványa (ma Crni vrh) volt az egykori „378-as magaslat”. Az osztrák-magyar csapatok fő ellenállási vonalának III-as számú védőkörlete a 18–20. védőszakaszokat foglalta magába. Ezek a védelmi szakaszok félkörívben húzódtak a magaslat nyugati oldalán, közvetlenül a déli kúp előtt. A balszár-

---

⁴⁶ „Én nem minden kavernát tartok jónak ami a Golnek-en épül. Különösen az nem tetszik, hol a 27-es közös állandó M[aschinen] G[ewehr] [géppuska] különítménye van elhelyezve. Ilyen mesterséges kaverna tavaly március 13-án a 3-ik századnál 7 ember vesztét okozta.” Kókay-napló. III. k. 10. o.

⁴⁷ A debreceni 39-esek naplójára így emlékezik erre: „Az út, melyet Temnica–Ranziano közötti serpentinnek nevezünk, fontos szerepet játszott eddigi életünkben. Ezen az úton kellett menni a Kopecre, a 378-as és 363-as magaslaton levő állásokba, a Golnekre meg a Névtelen-hegyre.” *Dr. Csabai István: Fakereszték mentén – népek országútjain.* Budapest, 1935. 203. o.

nyat lezáró 20-as védelmi szakasz a magaslat déli oldalán kezdődött, dél felé húzódba sík területre ért, és ott csatlakozott a 21-es védelmi szakaszhoz. 1917-ben a III-as számú védőkörlet birtoklásáért folytak a legvéresebb harcok. Az okot a magaslat fekvésében kell keresni: olasz kézre kerülésével megszűnt volna a magaslattól keletre és délre elterülő völgy fedezete, a dolinák biztonsága.

8. sz. ábra⁴⁸

Kókay László 1917. tavaszán a 46. gyalogezred I. zászlóalja 3. századába nyert beosztást. A század 1917. május 7-én a 20-as védőállásba került, ezúttal a karánsebesi 43-asokat váltotta fel. Azon az éjszakán csend volt a frontszakaszon, az olasz tüzérség sem lőtte az állásokat. Kókay azonnal megkezdte az ismerkedést a védőszakasszal: „Dekung [fedezék] már csak kevés van, s ezek is csak lakóhelyül, s nem tüzelőállásként szolgál-

⁴⁸ 8. sz. ábra: Állások a Fajti Hribnél 1917-ben. Készítette: Pintér Tamás.

nak. Tüzelni a födetlen futóárok párkányára helyezett acél lőréses paizsok mögül lehet. A legénység és a tisztek rókalyukakban és kavernákban laknak s a digók is messze 3–400 lépésre vannak tőlünk, s így kézigránát hajjigálástól nem kell tartani.⁴⁹”

A védőszakasz aránylag lapos területen húzódott: „A zug abschnittja legnagyobb részéről nincs kilövés, csak a legjobboldali szárnyról van egy kis darabon. Terephullám terület el előttünk, s elfogja a kilátást a digókra. Hát ez annyiból jó nekünk, hogy a digók sem láthatnak bennünket, de gránátjaik a kis terephullám dacára vígan belénk verhetnek, amit az előttünk is, mögöttünk is szerte fekvő számtalan – s köztük igen nagy – gránátlyuk is bizonyít. [...] hátunk mögött is terephullám van, jobbra meg a 378-as fogja el úgy a kilátást, hogy se a digók „Fajti”-ja, se a mienk nem látszik tőle, erről még csak Kostanjevicának lehet egy részét látni.”⁵⁰

Az olasz előretolt állások a magaslat nyugati lábánál található dolinákban, a 18-as és a 19-es védelmi szakaszok előtt voltak. A védelem peremvonala előtt húzódnó meredek hegyoldal miatt a lejtő lábánál holttér keletkezett. Ez némi előnyhöz juttatta az olaszokat, mivel az általuk megszállt dolinák oda estek, s onnan rohamokat indíthattak a magaslat megszerzésére. Visszaverésükben a 20-as, 21-es védelmi szakaszban felállított géppuskák meghatározó szerepet játszottak.

Kókay László is megörökített egy ilyen eseményt: „A 363-ra már nem támad a digó. Előttünk tüzéségünk tüze miatt nem tud felfejlődni. Csupán jobbra a 378 elé húzódnak még a digók, de ezeket tőlünk alig 20 lépéssel balra a XXI. Szakasz jobbszárnyán felállított géppuska, a »kis Nagy« tiszthelyettes lövi kegyetlenül, balra a 363-ról is dolgoznak a gépfegyverek a 378 elé.”⁵¹

A 19-es szakasz balszárnyához kapcsolódó 20-as védelmi szakasz nem tartozott a „fokozottan veszélyeztetett” zónába. Harcászati szempontból azonban nagy előnye volt az állásnak, hogy az ide telepített tüzfegyverek be tudták löni a szomszédos magaslatokra telepített állások előtti terepet.

A 10. isonzói csata idején a tüzéségi előkészítés nem kímélte ezt a védőszakaszt sem: „1917. május 14.: Fél hatkor a pergőtűz már olyan erős, hogy sokszorosán felülmúlja a tegnapi, pláne a tegnapelőtti tüzelést. A füst úgy beborít mindent, hogy 20 lépésnél tovább nem látni. Dörgések, robbanások szakadatlanul érik egymást, lessük minden pillanatban, hogy mikor zúdul ránk is a végenyészet. Ennyire talán még senki sem érezte közülünk, hogy Isten kezében vagyunk.”⁵²”

A magaslat kúpján és mögötte többszörös árokrendszer húzódott. Közvetlenül a kúp mögött, a keleti oldalon kavernák sorakoztak. A második védelmi (tartalék) vonal az ún. „100 méteres vonal” egy szakasza volt ez, erős mély árkokkal összekötve a fő védelmi vonallal. Ettől keletre, a közeli dolinából (Trieszt-dolina, amelyben a tartalék volt elhelyezve) széles, mély árkok vezettek a 19-es szakasz bal- és jobbszárnya felé. A támadó olaszok a 10. isonzói csatában csak május 25-én tudtak először betörni ebbe a védelmi szakaszba, de az egy óra múlva indított ellentámadás visszavetette őket.

⁴⁹ Kókay-napló. III. k. 84. o.

⁵⁰ Uo. 83. o.

⁵¹ Uo. 120. o.

⁵² Uo. 111. o.

Néhány hónappal később, 1917. augusztus 19. és szeptember 12. között, a 11. isonzoí csata idején, a 378-as magaslat mellett a 20. védőszakasz is a gyalogsági támadások célpontja lett. Az olasz gyalogság a fő védelmi vonal elfoglalása után sikeresen betört a tartalék vonalba, egy esetben pedig már a zászlóaljparancsnokságot is veszélyeztették.⁵³ Elkeseredett kézitusa árán sikerült az állásokat visszafoglalni.

Augusztus 22-én a védelmet ellátó debreceni 39. gyalogezred IV. zászlóaljától az olaszok elkeseredett küzdelemben elfoglalták az 1/a vonalat és a 378-as magaslat kúpját. A helyzet kritikussá vált. A 19-es védelmi szakasz visszafoglalására indult támadások során a tartalékban lévő 46-sok I. zászlóaljának 2. százada is bevetésre került. Kókay László, már zászlósként és az egyik szakasz parancsnokaként vett részt a küzdelemben. Az ellentámadás során tanúsított hősie helytállásáért kapott nagy ezüst vitézségi érmet. A szegedi alakulat egyik tisztje így írja le az eseményeket: „Az ellenség egész napon át erős ágyútűz alatt tartotta a 19. Sekt[ió]-t, mi csak rövid időközökre gyengült. Legerősebb volt a tűz a Kaverna bejáratokra, az ott felállított megfigyelő és alarm Post-ok [riadóztató őrszem] egyike a másik után esett el, vagy sebesült meg. Az ellenség 5h 30'-kor és 8h-kor megkísérelt egy-egy támadást, mik azonban a tűzérési tűzünkben és a 20. Sekt. jobbszárnyáról jól irányzott saját gyalogsági – és gépfegyvertűzünkben összeomlottak. Dél előtt 9h 15' a Sekt. közepén – ahol az előterepet egyáltalán nem lehetett megfigyelés alatt tartani – az ellenség túlerővel betört és megszállta az 1/a vonalat és a kúpot. Egyidejűleg a jobb- és balszárnyat oly erős Sperrfeuer [zárótűz] alá vette, hogy a nyomban megkezdett ellenakciónk eredménytelen maradt.”⁵⁴

A következő órákban indított ellentámadások sorra elakadtak. „Az ellenség azonban szárnyait erős ágyú- és gépfegyvertűz alatt tartva, tönkretette támadó csapatainkat, legnagyobb részt megsebesültek, így az ellentámadásnak mindkét szárnyon kevés térnyerés után meg kellett állni.”⁵⁵

A 39-esek IV. zászlóaljának parancsnoksága este 9 órakor indította meg a döntő ellentámadást az állás visszafoglalására. Ennek sikeréhez nagyban hozzájárult Kókay László jó helyzetfelismerése és szakaszának hősie támadása. „Fähnrich [zászlós] Kókay a balszárnyon saját kezdeményezésére 10 perccel hamarabb ment át ellentámadásba, mivel az ellenség jobbszárnya mögött erős előrevonuló Reserve-t [tartalék] pillantott meg, s meg akarta akadályozni az ellenség jobbszárnyának megerősítését, ami sikerült is. Ez annyival inkább fontos volt, mivel az ellenség akkor már nagy erővel tartotta megszállva a 378-at. Az ellenség elkeseredett ellenállást tanúsított. Fähnrich Kókay csak lépésről-lépésre tudott előrehaladni. Többször kézitására is került a dolog. Az általa megtisztított árkot a 39-esek Fähnrich Tóth-tal bezetolták [szállták meg].”⁵⁶

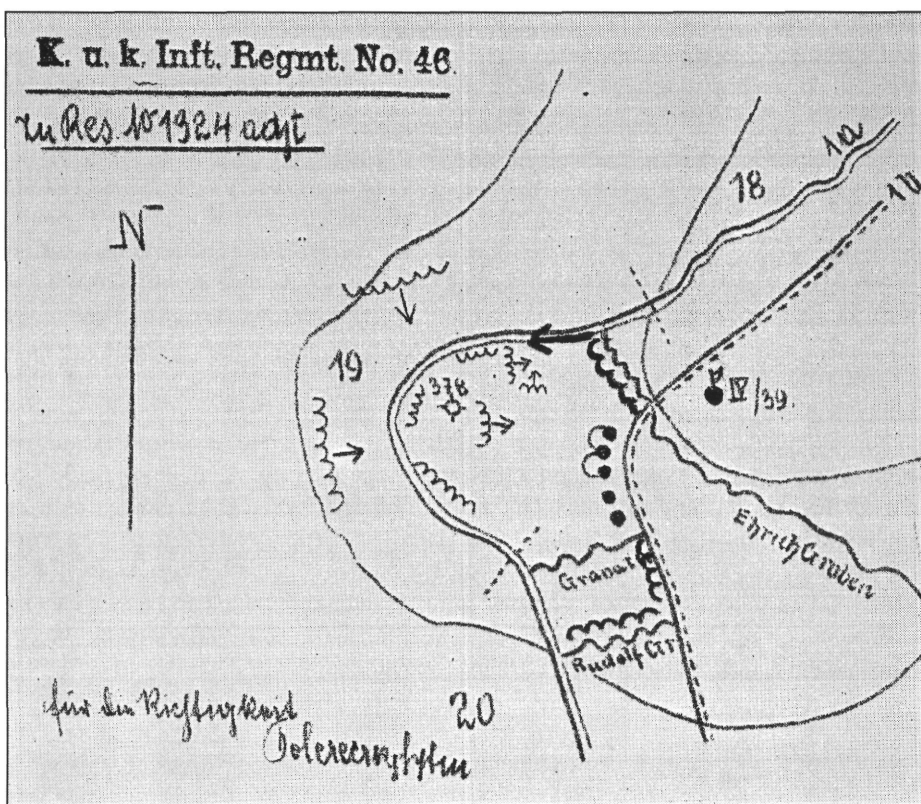
---

⁵³ Ezekben a napokban a debreceni 39-es gyalogezred IV. zászlóalja védte a III. védőkörletet. Augusztus 19-én először törtek be a 20-as védőszakaszba, de a rövidesen megindított ellentámadás sikerrel járt. A következő napokon gyalogsági támadások sorozata következett, amiket csak elkeseredett küzdelmek árán sikerült visszaverni. *Lépésfalvi Lépés Győző – Mátéfy Artúr: A cs. és kir. 39. gyalogezred világháborús története. Debrecen, 1939. 308–319. o.*

⁵⁴ Albertényi Albert százados harcjelentése. HL I. VH. 46. gye. ir. 3451 doboz.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

9. sz. ábra⁵⁷

A csata folyamán szokatlanul nagy veszteséget szenvedett a 46-os ezred 2. százada: csak 29 fő ment vissza a tartalék számára kijelölt Schützen-dolinába. A századparancsnok jelentése szerint 6 fő hősi halált halt, 25 megsebesült, 52 pedig eltűnt. Az eltűntek közül a következő napokon 15 előkerült.⁵⁸

A 19-es és 20-as védőszakaszok kutatása a helyszínen

Helyszíni kutatásunk célja az volt, hogy a 19-es és a 20-as védelmi szakasz helyét azonosítsuk, GPS segítségével felmérjük, állapotukat fényképeken és vázlatokon rögzítsük. Terepbejárásunk során először a Temnica falut Ranzianóval összekötő szerpentinút melletti két központi dolinát kerestük meg, amelyek fontos szerepet játszottak az ott harcolók életében. Egyik a segélyhelynek használt „Mörser,” másik pedig a tartaléknak helyet adó „Ströher” dolina volt. Korabeli, jó minőségű fényképekkel is rendelkezünk róluk, amelyek rögzítették egykori rendeltetésüket, állapotukat.

⁵⁷ 9. sz. ábra: A 378-as magaslat elleni 1917. augusztus 22-i ellentámadás vázlata. Albertényi Albert százados idézett harcjelentése alapján.

⁵⁸ Uo.

A „Mörser” dolina fontos elsősegélyhely volt, közvetlenül az első vonalak mögött. Mélysége 6 méter, alakja kb. 60 méter átmérőjű szabálytalan kör. Az északnyugati oldalába épített kaverna bejáratát két erős, betonból készült szilánkfogó oldalfal védte. Mellette helyszínen bányászott kőből épített barakkok sorakoztak. Ma bozót borítja az egész területet. A főútról lekanyarodó egykori bekötőút nyomvonala még látható. A kaverna bejárata beomlott (esetleg felrobbantották), de a szilánkfogó betonfalak még így is egy méterrel emelkednek ki a törmelékből. Az egykori épületek ma már csak kőhalmok, egy falszakasz kivételével, ami a dolina keleti oldala mellett található. Ez a falszakasz jól azonosítható a korabeli fényképeken is.

A „Mörser” dolinától délre, a műúttól 20–25 méterre található a „Ströher” dolina. 10–12 méteres mélységével már 1917-ben is kiérdemelte a „mély” jelzőt. Oldalai még ma is meredek, az alja kb. 30 méter átmérőjű. Nyugati (olasz állások felőli) oldalába több kavernát építettek, amelyek a tartalékok biztonságos elhelyezésére szolgáltak. Bejáratuk mellett barakkok sorakoztak, közöttük kőből épített lépcső vezetett a dolina pereméig. A nyugati oldal egyik lépcsőfeljárójának betonozott oldalfala jó állapotban fennmaradt. Ma sűrű, szinte áthatolhatatlan bozótos borítja a dolina oldalát, alját. A kavernák bejárata itt is beomlott (felrobbantották?), a barakkok helyét csak kőhalmok jelzik. A dolina oldaláról bemosódott föld megemelte az egykori terepszintet, kítűnő táptalajt biztosítva a vegetációnak.

A Kókay László által említett (egykor igen veszélyes) Károly út⁵⁹ ma járható erdei útá szelődült.

A kostanjevicai kanyarnál kezdődik, és kelet-nyugati irányban húzódik az a hosszú, kb. egy méter magas kőfal,⁶⁰ amit az 1900-as évek elején készített földrajzi térképek is jelölnek. Már az előkészületek során terepvázlatot készítettünk, amin a korabeli és a mai térképek összevetésével bejelöltük azokat a dolinákat, amelyek az állások mögötti területen találhatóak. A tájékozódást nehezítette, hogy az egykor kopár karsztfennsíkot ma sűrű bozót borítja. A felszínen mindenfelé látszanak az egykori védelmi munkák nyomai, s ahol nincsen növényzet, jól kivehetők az olasz tűzérési lövedékek becsapódási krátere, tölcsérei is.

Az egykori 19-es védelmi szakaszba tartozó 378-as magassági pont helyének azonosításához a levéltári anyagban fellelt vázlat szolgált alapul. Ez a – feltehetően 1:25 000-es térkép alapján készült – hadműveleti vázlat a 46-osok védelmi rendszerét ábrázolja, ám sajnos nem tartalmaz olyan pontszerű objektumot, aminek segítségével a vázlatot a terepen a GPS-szel kalibrálhattuk volna. Ezért a vázlat adatait először rá kellett vetítenünk egy jelenlegi, kis méretarányú térképre, majd azt a terepen kalibrálva meghatároz-

⁵⁹ „Bokros, dolinás részen baktatunk. Gyönyörű holdvilágos este van. Istenem, de kár ilyenkor ily elátkozott részen kóborolni! Nem sokára leérvünk a Kostanjevica-i (Károly) útra. Szerencsére az út lefelé visz, mely tele van rakva mindenféle műszaki anyaggal. Elérjük a legveszélyesebb pontot is, az út kanyarulatot a »szobor«-nál, a régi »Eisner Bubna« emlékhelynél, hol az útból több gyalogösvény és szekér út ágazik szét, melyek a »Trieszti doliná«-ba, a »Segeti-láger«-be visznek, az út maga tovább Kostanjevica-ba visz. Most már valamivel könnyebben lélegzünk, mert nem megyünk a Károly úton tovább, hanem a »Segeti tábor« felé vezető szekér úton, mely a »Zsandár út« nevet viseli, de a bakák a veszélyes volta miatt »Szar utcának« nevezik. Most ez sem veszélyes, óriási csend van ma egész este.” Kókay-napló. III. k. 83. o.

⁶⁰ A Karszt-fennsíkon gazdálkodó parasztok igyekeztek minden művelésre alkalmas helyet kihasználni. A dolinákból kiszedték a követ, és az így nyert földterületeken gazdálkodtak. Felhasználták a kőveket is, a telekhatárok jelölésére falakat raktak. Egyes haditérképek is jelölték ezeket a kőfalakat.

hattuk a bennünket érdeklő hely koordinátáit. Ebben az esetben viszonylag nagy hibahatárral kellett számolnunk, hiszen a korabeli vázlat ábrázolási pontatlansága, az adatok jelenlegi térképre vetítése során keletkező eltérések és a GPS mérési hibái összeadódnak.

A 378-as magassági pont helyének meghatározását 100 méteres hibahatárral kalkuláltuk. Ez nem tűnik nagynak, ha belegondolunk, hogy több négyzetkilométeres területen kerestük 90 évvel ezelőtt lezajlott események színhelyét, de a terepen komoly odafigyelést igényelt, hiszen a domborzat és a sűrű növényzet miatt csak 20–30 méter sugarú körben tudtuk áttekinteni a környezetet. A 378-as magassági pont helyének behatárolásánál a jelenlegi, nagy felbontású térképen ábrázolt szintvonalakat is felhasználtuk a pontosság növelésére. A térkép 5 méteres ugrásokkal ábrázolja a magassági eltéréseket. Ennek megfelelően a keresett pontnak a 380-as magassági vonal alatt kellett elhelyezkednie. Ez jelentősen csökkentette a vertikális hibahatárt, tehát a kör alakú terület, ahol a 378-ast feltételeztük, egyre inkább a szintvonalakkal párhuzamos, ellipszis formát öltött. Ettől függetlenül a térképen megjelölt hely egyáltalán nem tűnt annak a markáns kiemelkedésnek, amiről az egykori beszámolók írtak.

A helyszínre érve kalibráltuk a GPS-t, majd letöltöttük a keresett helyek koordinátáit és behatoltunk a bozótosba. A 378-as magassági pontot délnyugati irányból közelítettük meg. A 100 méteres becsült hibahatár a GPS átlag 4–7 méteres hibahatárának köszönhetően a valóságban 50 méter körüli értékre csökkent. A keresett pont közelségét markáns emelkedő jelezte, de azon csak nehezen lehetett felismerni az egykori árkok nyomait. Miközben felfelé kapaszkodtunk, több volt bennünk a kétség, mint a bizonyosság. Mivel a GPS-be töltött koordináták csak a keresett pont hozzávetőleges helyét jelezték, a pontosításhoz a GPS által jelzett magassági értéket használtuk.

A GPS-ek néhány típusa barometrikus magasságmérővel rendelkezik, ezek mérési pontossága az 5 méteres hibahatár alatt van. Az általunk használt készülék⁶¹ azonban csak a vett műholdjelek alapján számította a magasságértéket. Tapasztalat szerint 5 méter körüli mérési hibánál még egészen pontos magasságértékeket kaphatunk. Így történt ebben az esetben is. Az emelkedő tetejét elérve 376 méteres magasságot mutatott. Rövid szemrevételezés után kirajzolódtak az egykori állások nyomai és a hely fekvését látva érthetővé vált fontossága is. A bástyaszerűen előreugró hegynyúlványról kiválóan lehetett látni a környező terepet és oldalazó tüzzel fedezni a szomszédos állások előterét.

A 19-es védőszakaszból beláttunk abba a 100–120 méterre fekvő dolinába, amely a magaslat lábánál volt és egykor az olaszok tartották megszállva. 1917-ben a mellvédek miatt ez nem volt lehetséges, az olaszok igyekeztek is kihasználni, amikor a gyalogsági támadásokat megindították. Az egykori fő védővonal (a kúptól 10-15 méterre) betöltődése folyamatos, látni az erős bemosódásokat, a legördült köveket, az egykori felvezető árkok nyomait a kúp és oldalai felé. Itt kavernát nem találtunk. A kúp kisebb része teljesen kopár, szikladarabok borítják. Fényképeken rögzítettük az egykor hadászati⁶² fontos helyet. A kúp keleti oldalán, ahová az olaszok nem láthattak be, szövevényes árokhálózat található ma is, az árkok szélesek, láthatóan mélyek lehetnek egykor. Számtalan, ma már beomlott bejáratú, járhatatlan kaverna nyílását látni az árkok végében, vagy oldalá-

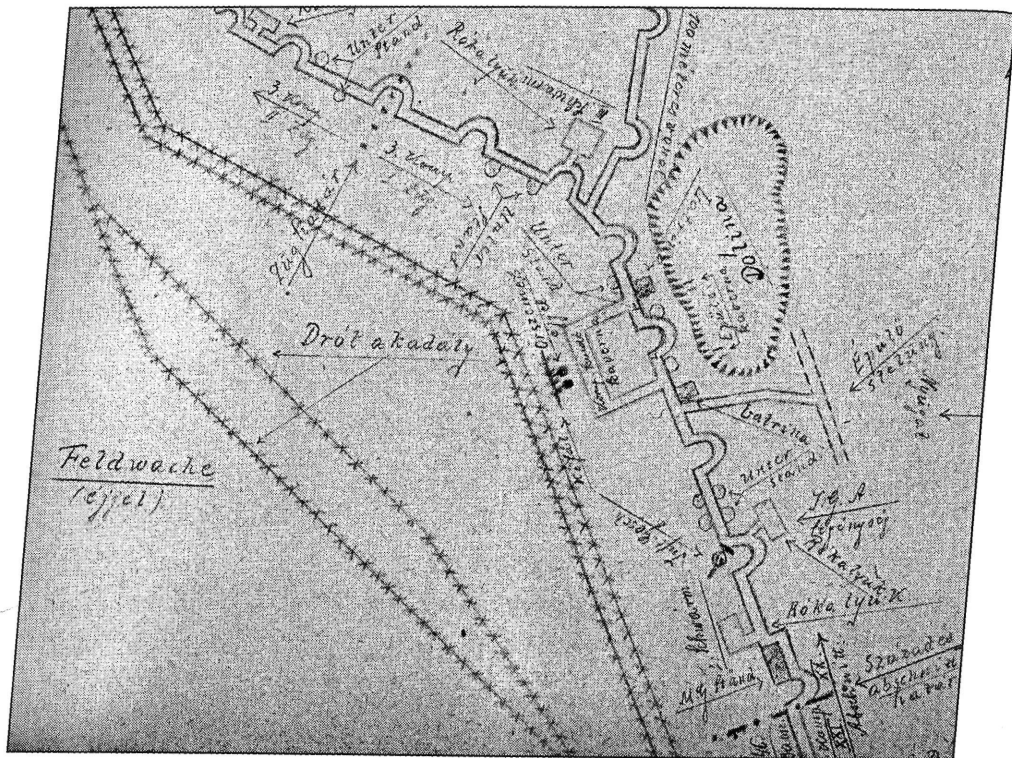
⁶¹ Garmin E-Trex Legend.

⁶² Talán túlzásnak tűnik a hadászati jelző használata, de a védelem szempontjából egy-egy kiemelkedés elvesztése sokszor egy egész védőszakasz elvesztését eredményezhette.

ban. Pihenőhelyet és menedéket jelentettek ezek egykor az itt harcoló katonáknak a tü-
 zérségi tűz ellen az állásban töltött időszak alatt. A bejárat nyílások keletre néztek, az
 üregeket nyugati irányban fúrták a sziklába. Már csak egy kaverna bejárat mellett fedez-
 tük fel szilánkfogó fal kis maradványát. A magaslat keleti oldalán húzódó egykori 1/b
 vonalhoz („100 méteres” tartalékvonal) leereszkedve láthatók azoknak a műszaki mun-
 kálatoknak nyomai, amelyek a vonal védettségét fokozták. A lejtős oldalon kirajzolód-
 nak az egykor szívós munkával kivésett árkok nyomai, újabb kavernák bejáratai. Megfi-
 gyelhető a többszörös árokrendszer maradványa, vonalvezetése. A 11. isonzói csata
 idején itt állították meg a kúptól már keletre (lefelé) támadó olasz gyalogságot és innen
 indították az ellentámadásokat. A vonalszakaszból jól belátható a 20-as védelmi szakasz,
 ahonnan ezt a területet is lefedték az ott elhelyezett tüzfegyverek.

Kókay László részletes vázlatot készített naplójában arról a lövészárokszakaszcól,
 ahol a 10. isonzói csata idején tartózkodott. Mivel a vázlat lépték nélkül készült, a hely
 azonosításához csak azt az információt tudtuk felhasználni, hogy a 20-as védőszakasz-
 ban kell keresnünk a jellegzetes árokszakaszt.

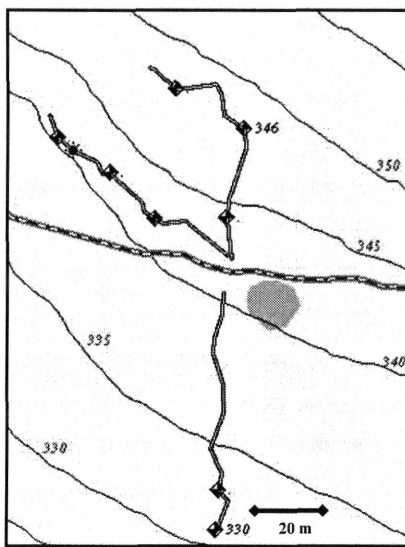

10. sz. ábra⁶³

⁶³ 10. sz. ábra: Kókay László vázlata a 20-as védelmi szekció egy szakaszáról 1917. májusában. Kókay-
 napló. III. k. 84. o.

Amikor a korabeli hadműveleti vázlatokról a 20-as védőszakasz helyét átvettítettük a jelenlegi térképre, a terep nem sok jóval bízott: a 378-as magaslati pont alatt elterülő jellegtelen, lapos, bozótos és sziklás területre esett. Az állás helyét kb. 200 méteres pontossággal tudtuk csak megbecsülni. A letöltött koordináták a terület közepét jelezték csupán, egy 200 méter sugarú kör középpontját a bozótban. E körön belül várt ránk valahol egy árok maradványa, amit 90 év előtt ástak ki. Elképzelhető volt, hogy már semmi sem látszik belőle. A terep jellegtelensége miatt, a 378-as ellipszisével szemben, a bejárható terület valóban kör volt. Ideális esetben elég lett volna követni az egykori első állás lövészárkát a 378-astól a 20-as védőszakaszig, a valóság azonban ritkán ismer ilyen ideális helyzetet. A magaslaton még markánsan kirajzolódó árok néhány tíz méter után egyre sekélyebb lett, és csak egy-egy gödör sejtette az állások helyét. Jobb híján az eredeti déli irányt tartva haladtunk tovább. Az első támpontot egy kb. 20 méter átmérőjű gödör jelentette. Kókay a vázlatán ábrázol egy „kis-dolinát” az árok mögött.⁶⁴ A gödör valóban egy sekély ároknyom mögött volt. Joggal feltételezhettük, hogy a keresett helyen vagyunk, a közelben azonban további árkok húzódtak kavernák lejárataival.

A növényzet miatt áttekinthetetlen volt az árkok rendszere. A biztos azonosításhoz GPS-szel felmértük a gödör 200 méteres körzetében húzódó állásmaradványokat. Ennek során koordinátpontokkal (útpon – waypoint) rögzítettük az árok vonalát és a kavernák helyét. Az egyes pontok jellemzőiről rövid jegyzetet készítettünk. A felmért pontok alapján megszerkesztettük az állásmaradványok térképét.

11. sz. ábra⁶⁵

⁶⁴ „A Komp[anie] K[o]m[ma]ndo [század parancsnokság] kavernájától egy kis futóárok visz hátra a »100 méteres állás«-nak itt is építeni kezdett részéhez, mely azonban kezdet legkezdetén van. A kaverna mögött egy kis dolina van, melybe rengeteg lim-lom van behajigálva. Most itt kezdenek egy kavernát építeni, mely erősnek ígérkezik, de ez is a legkezdetén van.” Kókay-napló. III. k. 85. o.

⁶⁵ 11. sz. ábra: A 20-as védelmi szekció 10. ábrán szereplő részlete maradványainak felmérése GPS segítségével. Készítette: dr. Négyesi Lajos.

A Kókay-vázlattal összevetve a hasonlóság szembetűnő. A korabeli vázlaton az „Y” alakú árokszakaszc szára meredekebben török kelet felé, de ez betudható a vázlatot készítő apróbb torzításának. A harcok során inkább alulról, mint madártávlatból látta a területet. A kavernáknál fontos információt jelentett a bejárati nyílás iránya. Az „Y” nyugati villájában jól látható, hogy két kaverna az árok északi falából nyílik, az „Y” szárának alsó részén pedig a rókalyukak ellentétes irányba nyílnak. Ezt a helyszínen is megfigyelhettük. Összességében a kis dolina helye, az árokszakaszc alakja és a kavernák nyílásainak irányai alapján nagy valószínűséggel sikerült azonosítanunk azt az árokszakaszczt, ahol Kókay László 1917-ben harcolt.

A Fajti Hribnél folytatott kutatások tapasztalatai

A Fajti Hrib környéki védőszakaszc kutatásokat a Kókay-napló alapján kezdtük meg. A 2004-es, előzetes terepbejárás során tapasztaltuk, hogy a 17. közös hadosztály egykori ún. III-as számú védőkörlete ma már sűrű bozóttal borított, elhagyatott terület. Ilyen területen a mozgás során jelentősen beszűkül a látómező, nehéz a tájékozódás. Közeli kilencven évvel az ott zajlott harcok után egy adott helyszínt azonosítása csak úgy lehet sikeres, ha előtte alaposan felkészülünk a terepkutatásra.

A körülmények miatt kihívásnak tekintettük a feladatot, ezért a következő hónapokban több kutatási irányt határoztunk meg. 2005 tavaszára már a levéltári kutatások eredményei, térképek, vázlatok, harcjelentések, s a területen lezajlott harcokról beszámoló könyvészeti anyagok és ezred-visszaemlékezések jelentették az egyik adatbázisunkat. Ehhez kapcsolódtak a területet ábrázoló, ma használatos, kis méretarányú térképek, valamint a GPS műszer használata során szerzett tapasztalatok. A terepen bebizonyosodott, hogy hasznos volt a sokirányú előkészület, csak így sikerülhetett az árokmaradványok azonosításra. A fő védelmi vonal mögötti tereptárgyak, képződmények és építmények korabeli szerepének ismerete is segített: feladatuk az első vonal „kiszolgálása” volt, szervesen illeszkedtek abba rendszerbe, amit az állóvédelem megkövetelt.

Kutatásunk összegzésekor bebizonyosodott, hogy a Fajti Hriben lévő egykori védőszakaszcokról csak a helyszínt bejárása után kaphattunk teljes képet. A hadiesemények ismeretében megelevenedett a hajdani csaták színtere. Ott voltunk, ahol pergőtűz pusztított, támadások, ellentámadások zajlottak. Ott, ahol Kókay László és magyar katonátsai harcoltak.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

DOMBRÁDY LÓRÁND

Werth Henrik

akiről nem beszéltünk

Argumentum